

FAN VA TEXNOLOGIYALAR TARAQQIYOTI

DEVELOPMENT OF SCIENCE AND TECHNOLOGI

2
2026

Tahririyat hay'ati raisi:
SIDDIQOVA S.G'. –
Buxoro davlat texnika universiteti rektori

Muovini:
NIZAMOV A.B. –
BuxDTU ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Tahrir hay'ati:

MUQIMOV K.M. – O'zR FA akademigi (O'zMU)
JALILOV A.T. – O'zR FA akademigi (Toshkent kimyo-texnologiya ITI)
NEGMATOV S.N. – O'zR FA akademigi ("Fan va taraqqiyot" DUK)
BAHODIROV G'.A. – t.f.d., professor, O'zR FA bosh ilmiy kotibi
XAMIDOV O.X. – iqtisod fanlari doktori, professor (BuxDU)
JALILOV T.K. – iqtisod fanlari doktori (DSc), professor (TKTI)
PARDAYEVA M.D. – BuxDTU yoshlar masalalari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha birinchi prorektori, falsafa fanlari doktori (DSc)
XOJIYEV A.X. – o'quv ishlari bo'yicha prorektor, texnika f.f.d. (PhD)
SAIDOV S.B. – Buxoro DTU moliya va iqtisod ishlari bo'yicha prorektori
QURBONOV J.M. – texnika fanlari doktori, professor (Samarqand ISI)
ADIZOV B.Z. – texnika fanlari doktori (DSc), pprofessor, O'zRFA UNKI
ASTANOV S.X. – fizika-matematika fanlari doktori, professor
RAXMONOV X.Q. – texnika fanlari doktori, professor
VOXIDOV M.M. – texnika fanlari doktori, professor
JO'RAYEV X.F. – texnika fanlari doktori, professor
SADULLAYEV N.N. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
MAJIDOV Q.X. – texnika fanlari doktori, professor
FOZILOV S.F. – texnika fanlari doktori, professor
ISABAYEV I.B. – texnika fanlari doktori, professor
ABDURAHMONOV O.R. – texnika fanlari doktori, professor
GAFUROV K.X. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
XAYDAROV A.A. – texnika fanlari doktori (DSc), dotsent
JO'RAYEV F.O'. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
MURADOVA F.R. – pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
JUMAYEV M.R. – fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor
YUNUSOVA G.S. – falsafa fanlari doktori (DSc), professor
BOBOYEV A.Ch. – iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
TO'XTAYEVA Z.Sh. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
MAXMUDOV M.J. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
HAYITOV R.R. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
BOZOROV G'.R. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
BOLTAYEV Z.I. – fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor
OLTIYEV A.T. – texnika fanlari doktori, (DSc)
JALILOV R.B. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
MAXMUDOV M.I. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
MAJIDOVA N.Q. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
AXMEDOV V.N. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
MAXMUDOV R.A. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
PULATOVA M.I. – fizika-matematika fanlari nomzodi, professor
RAHMATOV Sh.A. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
OCHILOV A.R. – texnika fanlari doktori (DSc), dotsent
O'RINOV U.A. – pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
PO'LATOVA S.U. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
SAMIYEVA Sh.X. – pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
TESHAYEV M.X. – fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor
XAITOV V.U. – iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
XOJIYEV Sh.M. – texnika fanlari doktori (DSc), dotsent
XAYITOV Sh.N. – iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
ZOIROV E.X. – falsafa fanlari doktori (DSc), dotsent
NARZIYEV M.S. – texnika fanlari doktori (DSc), dotsent
NAMAZOVA N.J. – iqtisodiyot fanlari b.f.d. (PhD), dotsent

Bosh muharrir: DO'STOV H.B. – kimyo fanlari doktori, professor

Muharrirlar: Artikova M.M., Istamova G.X.
Musahhih: Barakayeva D.F.

FAN VA TEXNOLOGIYALAR
TARAQQIYOTI
ILMIY-TEXNIKAVIY JURNAL

DEVELOPMENT OF SCIENCE
AND TECHNOLOGY
SCIENTIFIC AND TECHNICAL JOURNAL

Jurnal O'zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyati boshqarmasida 2014 yil 22-sentyabrda № 05-066-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan

Muassis:
Buxoro davlat texnika universiteti

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi OAK Rayosatining 2017 yil 29-martdagi №239/5-sonli qarori bilan dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan. 2019 yilda O'zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining qarorlari bilan qayta ro'yxatdan o'tkazilgan.

Tahririyat manzili:
200117, Buxoro shahri, Q. Murtazoyev ko'chasi, 15-uy, Buxoro davlat texnika universiteti

Tel: 0(365) 223-92-40

Faks: 0(365) 223-78-84

E-mail: fantt_jurnal@umail.uz

Jurnalning to'liq elektron varianti bilan <http://journal.bstu.uz> sayti orqali tanishish mumkin.

Ushbu jurnalda chop etilgan materiallar tahririyatning yozma ruxsatisiz to'liq yoki qisman chop etilishi mumkin emas. Tahririyatning fikri mualliflar fikri bilan har doim ham mos tushmasligi mumkin. Jurnalda yoritilgan materiallarning haqqoniyligi uchun maqolalarning mualliflari va reklama beruvchilar mas'uldirlar.

MUNDARIJA – CONTENT

TEXNIKA, TEXNOLOGIYA VA JHOZLAR	
Kayumov U.E., Pardayeva Sh.S., Istamov M.F. Konchilik sanoatida qo‘llaniladigan markazdan qochma nasoslarning ekspluatatsiyasining xususiyatlari	5
Majitov J.A., Narzulleyev M.N. Yakka iste‘molchilarga mo‘ljallangan biogaz qurilmasining tajriba tadqiqotlari.....	12
Fattoyev F.F., Hamidov A.X. o‘zbekiston respublikasida standartlashtirish bo‘yicha texnik qo‘mitalarning faoliyatini baholashda xalqaro tajribalarning o‘rni va ahamiyati.....	22
Taslimov A.D., Raximov F.M., Norqulov A.O. Navoiy shahar transformator podstansiyalarida faza balanslashni joriy etish bo‘yicha ustuvorlashtirish modeli.....	32
Mavlonova I.R. Pilla losi va sannohidan momiq olish hamda qayta ishlash istiqbollari.....	38
Narziev M.S., Axmedov V.N., Mavlonova I.R., Qodirov M.M. Pilla losini qo‘shimchalardan va seritsindan tozalashda tabiiy komponentlarni qo‘llash texnologiyasi.....	44
Мусурмонов И.М., Рахматова С.Ф., Жумаев А.А., Жумаева Н.К. Результаты исследования структурного состояния износостойких белых чугунов.....	48
Yusubaliyev A., Sharipov Sh.N. Beda urug‘ligini elektr maydonida ekishga tayyorlashning ayrim tadqiqot natijalari	54
KIMYO VA KIMYOVIY TEXNOLOGIYALAR	
Шарипбаев С.С. Влияние морфологии фотоанодов DSSC на характеристики фотоэлектрических преобразователей.....	58
Berdiyev D.M., Liang Zhenglong., Ibroximova M.M. Nikel asosli olovbardosh qotishmani qayta eritishda xossalarga ta’siri.....	63
Hamroyev O.O., Sattorov M.O., Ochilov A.A. Kimyoviy ishlov berish orqali olingan quduq mahsulotiga deemulgatorning xlorid kislotasi ishtirokida ta’sirining samaradorligini tadqiq etish..	68
Maxmudov M.J., Ne‘matov X.I., Shoymardonov O‘.B. Gazlarni absorbsion quritishda qo‘llaniluvchi glikollarning asosiy xossalari tavsifi va jarayonning samaradorligiga ta’sir etuvchi omillar tahlili.....	77
Xo‘jaqulov A.F., Rasulov U.A., Raximov Z.Z. Navbaxor koni bentonitini sulfat kislotasi bilan faollanishi.....	81
Жумаева А.А., Амонов М.Р. Базальт асосида олинган ПВХ композицияларнинг термик барқарорлигини ўрганиш.....	87
Фозилов С.Ф., Махмудов М.Ж., Муртазаев Ф.И. Маҳаллий паст октанли автомобил бензинининг физик-кимёвий хossalари ва унинг бензол сақлаган фракциясини аниқлаш..	92
Sharipov N.Z., Fazlitdinov J.R. Ko‘mir yoqilg‘isi yonadigan tizimlardan chiqayotgan zararli tutun gazlarini tozalash texnologiyasi.....	99
Саатов С.К., Шарипов К.К. Полевые исследования по оценке скорости износа стенки трубопровода в процессе эксплуатация.....	104
Джураева Г.Х., Тошқобилов Ж.Ш., Абдурахимов И.Э. Синтез моноциклических ароматических углеводов.....	110
Toshpulatov D.T., Abdumuminova O.B., Xushvaqtoev I.G‘., Pardaboyeva M.T., Toshtemirov A.Sh., Tashpulatov X.Sh. [Co(tmphen) ₃](PF ₆) ₂ gomoleptik kompleksning tuzilishini o‘rganish.....	114
Bokiyeva Sh.K. Konlardagi qatlam suvlarini tozalashda adsorbentlar olish texnologiyasi.....	118

MASHINASOZLIK VA ENERGETIKA

Murodov K.J. Yo‘lning sun‘iy notekislik qismiga birlashtirilgan mexanik-quyoshli gibridd qurilma yordamida elektr energiyasi ishlab chiqarish.....	123
Бафоев Д.Х. Повышение эффективности упрочнения деталей из титановых сплавов.....	127
Boixanov Z.U. Asinxron motorlarning elektromagnit holatini aniqlash va monitoring qilish usullari.....	135
Juraqulov A.X. O‘zbekiston iqlim sharoitlari uchun fokuslovchi quyosh kollektorlarini ishlab chiqish.....	139
Makhmudov M.I., Kushshayeva M.R., Nurov S.S., Timirov H.N., Sayfiyev H.O. The effect of dust accumulation on the efficiency of solar panels and methods for its detection.....	146
A‘zamov S.S. On-Grid quyosh fofoelektrik sistemasi energiya samarador ko‘rsatkichlarini tadqiqi.....	150
Nizomov J.A. Asinxron motorning MATLAB immitasion modeli orqaliy turli xil ish rejimlarini kuzatish.....	155
Bafojev D.X. Materiallar sirtida ko‘p elementli qoplamalar hosil qilish.....	160
Nizamov. J.A. Sun‘iy neyron tarmog‘i yordamida asinxron motorlarning nosozliklarni monitoring qilish va diagnostika qilish.....	166
Xaydarov X.M. Quyosh panellaridan ta‘minlangan elektr tarmoqlaridan ta‘minlanadigan nasos qurilmalari ish rejimlari va energiya iste‘mol dinamikasini yil davomida mavsumiy o‘zgarishi...	172
Murodov K.J. Vertikal suyuqlik oqimlari asosida binolarda energiya ishlab chiqarishning yangi yondashuvi.....	177
Тоиров З., Сайфиддинов Қ.Э. Анализ ветрового энергетического потенциала в бухарской области республики узбекистан с использованием распределения Вейбулла....	181
Sharipov J.O., Begmurodov A.F. Detallarni korroziya bardoshlilikini oshirish uchun zamonaviy yechim va uni qo‘llash jarayoni.....	188
Mirzamaxmudov U.A., Sharibayev N.Yu., Murodov R.S. Ipak qurti urug‘chiligida kapalak chiqarishni sinxronlashtiruvchi LED fotoperiod moslamasining elektrotexnik asoslari.....	192

INFORMATIKA VA AXBOROT – KOMMUNIKATSION TIZIMLAR

Rakhmonov I.U., Niyozov N.N., Nematov L.A. Investigation of insulation degradation mechanisms in centralized inverters and development of efficient data exchange methods in wireless sensor networks.....	197
Xamroyev X.X., Bibutov N.S., Xabibov F.Yu. “Materiallar qarshiligi” kursida masalalarni kompyuterli modellashtirish.....	202
Rakhmonov I.U., Kurbonov N.N., Nematov L.A. Parameter optimization of medium- and short-term forecasting systems of lightning activity.....	208
Sharifbaev A.N. Improving retrieval-augmented generation pipelines through knowledge graph integration.....	213

OZIQ-OVQAT SANOATI TEXNOLOGIYALARI

Axmedova M.B. Ikkilamchi mahalliy xomashyolardan xamirturush tayyorlash usullari.....	220
Ravshanov S.S., Shaxriddinov F.F., Suyunova L.A., Karimov D.T. Kompozit nonlarning oziqaviy tarkibi, xamir reologiyasi va sensor xususiyatlari.....	224
Ибрагимов А.К., Махмудов Р.А. Анализ химического состава и функционально-технологических свойств ингредиентов сырья для приготовления майонеза.....	229

Kuliyev N.Sh. Ko‘pik va emulsion strukturalarning shakllanishida meva va sabzavot sharbati komponentlarining ishtiroki.....	236
Kurbanov M.T., Axmedova M.B. Soya siqilmasidan parrandalar uchun ekologik toza omuxta yem tayyorlash texnologiyasini takomillashtirish.....	245
Хужакулов У.К., Мажидова Н.К., Мажидов К.Х. Исследование влияния воздействия электромагнитного поля на сохранность и показатели качества местных сортов томатов...	249
Yoqubov M.E., Khaitov R.A. Environmentally efficient helioconvective technology for dehulling pumpkin seeds.....	260
Mahmudov M.S., Mamajanov G‘.O., Toshmatov Y.R. <i>Phragmites communis trin</i> o‘simligidan ishqorli va kislotali usulda olingan sellyuloza namunalarning termik analizi	266
Турсунова Н.Н. Общая характеристика сои и основные направления использования соевых продуктов.....	270

TO‘QIMACHILIK VA YENGIL SANOAT TEXNOLOGIYALARI

Amonov A.R, Muxammedjanov M.M. Tikuv mashinasi qayishqoq tayanchlari bo‘lgan bosh valning kritik tebranishlari tahlili.....	278
Behbudov Sh.H., Samadova M.O. Ip va matoga ignaning ta‘sirini vertikal tebranishdagi chastotasining tahlili.....	282
To‘raqulova B.B., Temirova G.I., Toshpo‘latova G.R. An‘anaviy naqsh va bezaklarni modernizatsiya qilishning usullari.....	285
Нигматова Ф.У., Эргашева Н.Дж., Кодирова Д.Х., Шомансурова М.Ш., Музаффарова Ф. Ретроспективные исследования современного дизайна меховой одежды за период 1980-2025 гг	292
Jumaniyazov K., Salimov Sh.H., Nazarov R.A. Pnevмомеханик yigirish mashinasida sifatli ip ishlab chiqarish tasnifi	299
Bebutova N.N., Qiyomova S.I. Sanoat tarmoqlarida ekspluatatsiya talablarini hisobga olgan holda maxsus kiyimni takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar.....	303
Мухаммедова М.О. Научные основы выбора материалов для ортопедической обуви и внутренних стелек при повреждениях голеностопного сустава.....	310
Nazirov R.R., Abdurahmonov O.SH., Qurbonov A.B. 5LP rusumli linterga tajriba arra oraliq qistirmalarini tayyorlash va tajribalarning metodik uslublari	313
Мухаммедова М.О., Ахмедов Ж.Ж. Распределение биомеханических нагрузок в конструкции ортопедической обуви и их влияние на конструктивные элементы.....	317
Турдиев Б.Э., Росулов Р.Х., Очиллов М.М., Эрдонов А.М., Пардаев Б.Ч. Чигит элеватори учун лентали конвейерини ишлаб чиқаришдаги тажриба-синов натижалари.....	322
Узакова Л.П., Авезова А.А. Выбор материала для подкладки женской модельной обуви: требования, свойства, современные решения.....	326
Mardonov S.E., Muxtorova Z.N. Qatlamlarni biriktirish usulining ikki qatlamli to‘qimalarning fizik-mexanik xossalariga ta‘sirini aniqlash.....	331
Rayimberdiyeva D.X., Nabidjanova N.N. Tikuv sexlarida texnologik jarayonlarni loyihalashni takomillashtirish.....	335
Sharifbayev R.N., Obidov A.A. Pilla navlarini ajratuvchi adaptiv mexatronik tizim yaratish....	340
Ержанова Д.Ж., Мардонов С.Э. Инновационные подходы к проектированию трикотажных полотен с заданными эластическими свойствами для одежды сегмента 0–3 года	347
Ботиров А., Рахимов А., Шарипбаев Н. Использование ультразвуковой технологии для совершенствования процессов размотки коконов в шелковом производстве.....	351
Dehqonov G‘., Sharibayev N.Yu., Murodov R.S. Ipak qurtini parvarishlash texnologiyasi va qurtxonalarda mikroiklim sharoitlarini ta‘minlash masalalari.....	357

Ubaydova V.E., Abbosova M.O. Homilador ayollar uchun transformatsiyalanuvchi kiyim konstruksiyasini ishlab chiqish va uning funksional samaradorligini baholash.....	361
Rosulov R.X. Qoziqli barabanlarda qayishqoq elementlarni qo'llashni nazariy tadqiq qilish.....	370
Совутов М.Э., Мусаев Н.М., Ахмедов К.И., Мукимов М.М. Трикотаж тўқималари тузилиши ва калинлиги ўзгаришини иссиқлик сақлашда вақтга боғлиқлик ҳолатини назарий тадқиқи.....	373
Qodirova S.X., Abdullayeva G.Sh. Milliy naqshlarning arxitekturada qo'llanilishi va ularning qiyosiy tahlili.....	379
Sayidova M.X. Harakat energiyasidan quvvatlanuvchi aqlli isituvchi kombinezon..	384
Do'stova F.X. Turli navlardagi paxtalarni tozalashdagi mavjud texnologiyalar tahlili.....	387
ANIQ VA IJTIMOIIY-IQTISODIY FANLAR	
Fayazova D.S. Autizm bo'lgan talabalarning til o'rganishdagi xususiyatlari.....	392
Sharipova Sh.N. Oliy ta'lim tizimida raqamli texnologiyalar asosida texnik tafakkurni rivojlantirish usullari.....	395
Isxakov M.M. Axborot-kutubxona xizmati ko'rsatishda yangi innovatsiyalarni joriy qilish....	399
Sidiqova N.N. Ingliz va o'zbek tillarida milliy koloritni ifodalovchi frazeologik birliklarning lingvistik xususiyatlari.....	404
Саидова А.С. Таълим трансформацияси жараёнида бўлажак мутахассисларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш методикаси.....	408
Hikmatov N.I. Innovatsion qurilish materiallari.....	412
Мухаммадов С.К., Илясов А.Т., Пахратдинов. А.А. Бухоро шаҳридаги “Абдуллахон” мадрасаси биносининг техник ҳолатини кучлантириш бўйича таҳлил ва тавсиялар.....	416
Tursunova N.N. Kasb-hunar ta'limi tizimida “Mehnat muhofazasi va xavfsizlik texnikasi” fanini o'qitishda zamonaviy ta'lim metodlarini qo'llash.....	420
Samadova R.A., Gafurova N.T., Xikmatov N.I. O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy siyosatida xotin - qizlarga oid insonparvarlik qarorlarining ahamiyati.....	426
Ортикова Г.Ш., Нурмухаммедова Б.И. Оценка состояния финансирования международной торговли в республике Узбекистан.....	430
Баракатова Д.А. Рус адабиётида танқидий реализм асосчиси.....	434
Мустақимова Қ.С. “Шоирлар одам атоси” ҳақида.....	437
Раупова М.Х. Динамические задачи в формулировке квадратичной неограниченной бинарной оптимизации (QUBO) и их квантовые решения.....	441
EKOLOGIYA VA ATROF MUHIT MUHOFAZASI	
Xolova Sh.A. Ecological efficiency of introducing “green technologies” into industry.....	447
Axmedova M.B. Maishiy qattiq chiqindilar asosidagi xomashyolardan ekologik toza va iqtisodiy samaradorligi yuqori mahsulotlar ishlab chiqarish.....	451
QUTLOV	
Фозилов Садриддин Файзуллаевич – 60 ёшда. Етук олим ва жонкуяр устоз.....	456

**“MATERIALLAR QARSHILIGI” KURSIDA MASALALARNI KOMPYUTERLI
MODELLASHTIRISH**

Xamroyev X.X., Bibutov N.S., Xabibov F.Y.

Buxoro davlat texnika universiteti.

Annotatsiya. Maqolada ta'limni rivojlantirishning muhim omili va yo'nalishi talabalarga zamonaviy va ilg'or axborot texnologiyalari vositalaridan foydalanish, professional zamonaviy muhandis avtomatlashtirilgan loyihalash, avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish va avtomatlashtirilgan muhandislik tahlil tizimlaridan foydalanish, murakkab shakldagi detallarni kompyuterda modellashtirish, dasturiy ta'minot paketlaridan foydalangan holda matematik modellashtirish va hisoblash tajribalarini o'tkazish ko'nikmalarini rivojlantirish, kompyuterda modellashtirish natijalarini sharhlash va qabul qilingan parametrlari va xususiyatlarini optimallashtirish bo'yicha qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish, pog'onali brusning geometrik modelini qurish haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: muhandis, optimallashtirish, modellashtirish, kompyuterda modellashtirish, matematik modellashtirish, tahlil qilish, axborot texnologiyalar, dasturiy ta'minot paketi, qarorlar qabul qilish, brus, ko'ndalang kesim, eskiz, qattqlik, mustahkamlik.

**COMPUTER MODELING OF TASKS IN THE COURSE “RESISTANCE OF
MATERIALS”.**

Xamroyev X.X., Bibutov N.S., Xabibov F.Y.

Bukhara state technical university.

Abstract. In the article, an important factor and direction of learning development is the development of students' skills in using modern and advanced information technology tools, professional modern computer-aided design, computer-aided manufacturing and the use of automated engineering analysis systems, computer modeling of complex parts, mathematical modeling and conducting computational experiments using software packages., development of skills in interpreting the results of computer modeling and decision-making to optimize the obtained parameters and characteristics, building a stepwise geometric model of the beam.

Keywords: engineer, optimization, modeling, computer modeling, mathematical modeling, analysis, information technology, software package, decision making, timber, cross section, sketch, hardness, strength.

Ta'limni rivojlantirishning muhim omili va yo'nalishi talabalarga zamonaviy va ilg'or axborot texnologiyalari vositalaridan foydalanilgan holda ko'nikmalarni shakllantirishdir.

Kompyuter texnikasining jadal rivojlanishi va uning hayotimizning deyarli barcha jabhalariga tatbiq etilishi bugungi kunda har qanday bilim sohasi bo'yicha malakali mutaxassis kompyuter olamidani yaxshi xabardor bo'lishi kerak.

Professional zamonaviy muhandislik faoliyati muqarrar ravishda avtomatlashtirilgan loyihalash, avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish va avtomatlashtirilgan muhandislik tahlil tizimlaridan foydalanish bilan bog'liq. AutoCAD, DUCT, Pro/Engineer, Unigraphics va SolidsWorks kabi tizimlar murakkab shakldagi detallarni kompyuterda modellashtirish, so'ngra chizmalarni ishlab chiqarish va CNC dastgohlari uchun boshqaruv dasturlarini yaratish uchun keng qo'llaniladi [1,2,3].

“Materiallar qarshiligi” kursi bo'yicha mustaqil ishni bajarishdan maqsad:

✓ “Materiallar qarshiligi” fanidan talabalarning asosiy kompetensiyalarini rivojlantirish, xususan:

– tafakkur madaniyatini egallash, mexanika sohasidagi axborotni umumlashtirish, tahlil qilish, idrok etish, o'z oldiga maqsad qo'yish va ularga erishish yo'llarini tanlash;

– texnik og'zaki va yozma nutqni mantiqiy, asosli va aniq shaklda qurish qobiliyati;

– o'z-o'zini rivojlantirish istagi, mexanika sohasidagi malaka va ko'nikmalarni oshirish, mustaqil ishlash ko'nikmalariga ega bo'lish;

– natijalarni qayta ishlash eksperimental tadqiqot;

– yig'ish va tahlil qilish, ma'lumotlar hisoblash va loyihalash uchun ko'nikmalarini anglash;

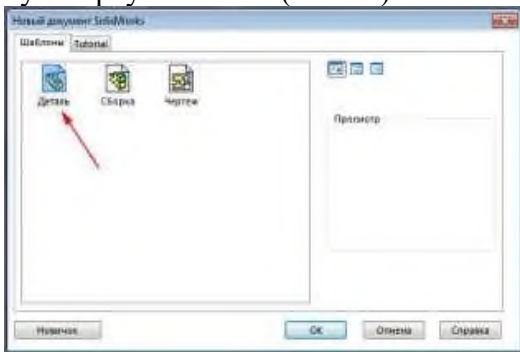
– mashinalarni loyihalashda axborot texnologiyalardan foydalanish qobiliyatlarini

shakllantirishda;

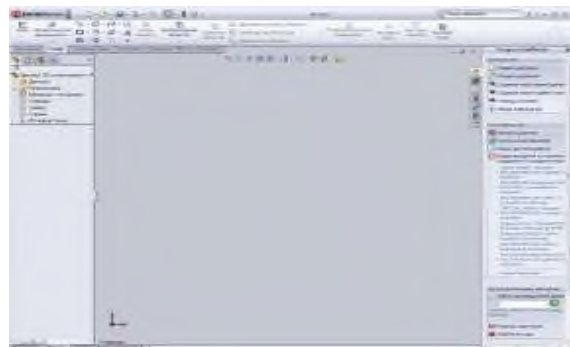
- ma’ruzalarda olingan bilimlarni chuqurlashtirish va mustahkamlash;
- dasturiy ta’minot paketlaridan foydalangan holda matematik modellashtirish va hisoblash tajribalarini o‘tkazish ko‘nikmalarini rivojlantirish;
- kompyuterda modellashtirish natijalarini sharhlash va qabul qilingan parametrlari va xususiyatlarini optimallashtirish bo‘yicha qarorlar qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish, pog‘onali brusning geometrik modelini qurish.

1. *SolidWorks* dasturini yuklash. Yoniq panellar asbobidan “Standart” buyrug‘ini tanlab, yangi fayl yaratish yaratamiz. Ochilgan yangi *SolidWorks Document* dialog

oynasida (1-rasm) Sozdat detall buyrug‘ini tanlab OK tugmasini bosamiz. Yangi qism oynasi paydo bo‘ladi (2-rasm).

1-rasm. Dialog oyna

2 - rasm. Yangi oyna

2. Boshqarish maydonida *Eskiz* tugmasini tanlang, shundan so‘ng dastur sizga eskiz tekisligini tanlashni taklif qiladi. *Old tekislikni* tanlang.

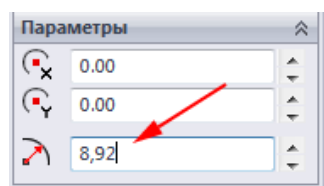
3. Aylana pog‘onali brusni qurish uchun, avvalo, hisob-grafik masalani yechishda maydonlari aniqlangan har bir kesmadagi brus ko‘ndalang kesimlarining radiuslarini aniqlash kerak. Uchastkalardagi brusning maydonlarini bilib, biz ko‘ndalang kesimlarning radiuslarini aniqlaymiz:

$$r_1 = \sqrt{\frac{F_1}{\pi}} = \sqrt{\frac{250 \cdot 10^{-6}}{\pi}} = 0,00892 \text{ m},$$

$$r_2 = \sqrt{\frac{F_2}{\pi}} = \sqrt{\frac{500 \cdot 10^{-6}}{\pi}} = 0,00126 \text{ m},$$

$$r_3 = \sqrt{\frac{F_3}{\pi}} = \sqrt{\frac{750 \cdot 10^{-6}}{\pi}} = 0,001545 \text{ m}$$

4. Boshqaruv panelidan *Eskiz* bo‘limidan *окружность* buyrug‘ini tanlaymiz. Boshlang‘ich nuqtadan $r_1 = 0,00892 \text{ m}$ radiusli doira chizamiz. Aniq o‘lchamli doira tanlaymiz (3-rasm). Doira qurilishini yakunlash uchun sozlamalar menyusidagi *Finish* tugmasini tanlaymiz . Ushbu operatsiyani bajarish natijasida biz belgilangan radiusning doirasini olamiz (4-rasm).

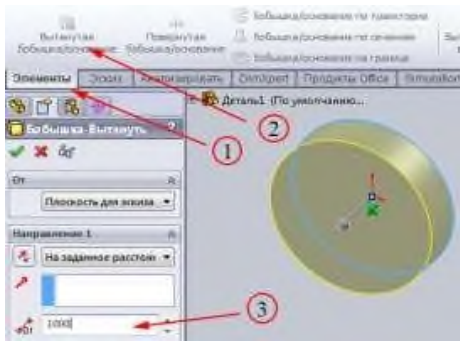

3-rasm. Parametrlar

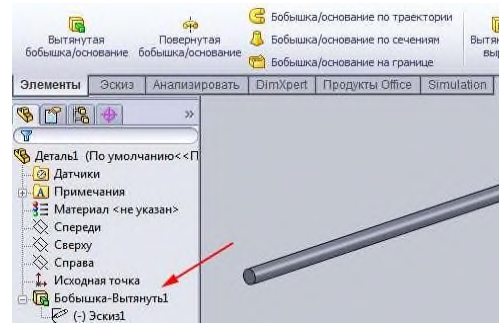

4-rasm. Doira

5. Keyingi bosqichda aylananing eskizini chizish kerakli uzunlik, mos keladigan uzunligi birinchi uchastka. Boshqaruv panelining *Elementlar* bo'limiga o'tamiz. Вытянутая бобышка/основание buyrug'ini tanlaymiz. Ekranda brusning uch o'lchamli modeli paydo bo'ladi (5-rasm). Boshqaruv panelidan birinchi uchastka parametrlarini kiritamiz. Biz tugatyapmiz operatsiya *Bajarildi* buyrug'ini bosamiz . Natijalarni qabul qilamiz (6-rasm).

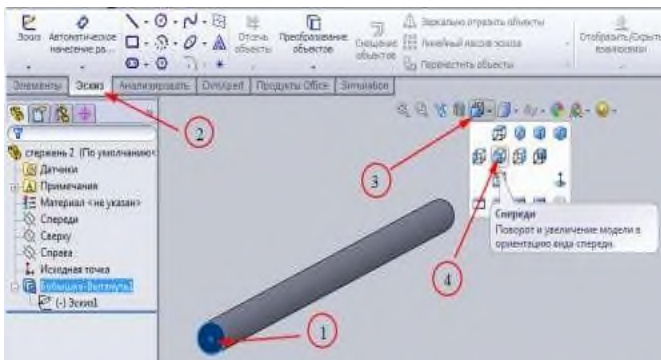

5 - rasm. Brusning o'lchami

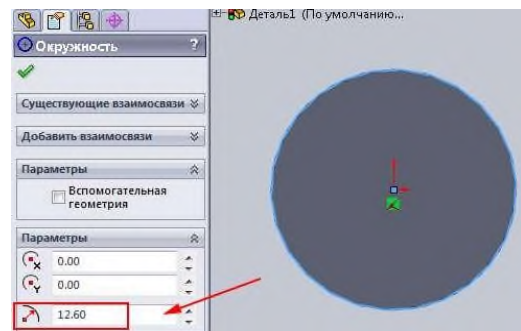

6-rasm. Natija

6. Brusning ikkinchi qismini qurish uchun $r_2 = 0,00126 \text{ m}$ radiusli doiraning yangi eskizini yaratishimiz kerak. Buni amalga oshirish uchun sichqoncha yordamida brus tanlaymiz (*u boshqa rangda ta'kidlanadi*), keyin Buyruqlar panelidan eskiz bo'limiga o'tamiz. Chizish qulayligi uchun biz chizmani Old ko'rinish yo'nalishiga aylantiramiz (7- rasm).

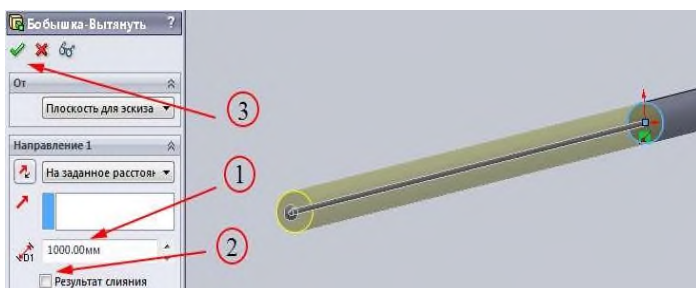

7-rasm. Ikkinchi eskiz

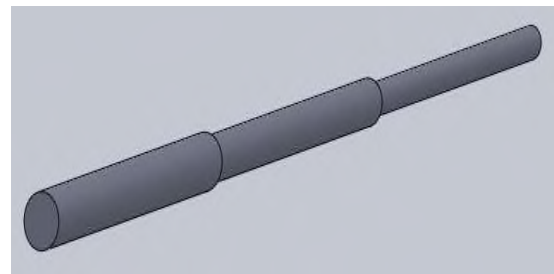

8-rasm. Doira chizish

4 punktga ko'rsatilganidek, biz chizamiz bu samolyotda ikkinchi doira. Boshqaruv panelidan sozlamalari, kerakli parametrlarni belgilab radius qiymati bajariladi (8-rasm).

9-rasm. Brus ikkinchi uchastkasi

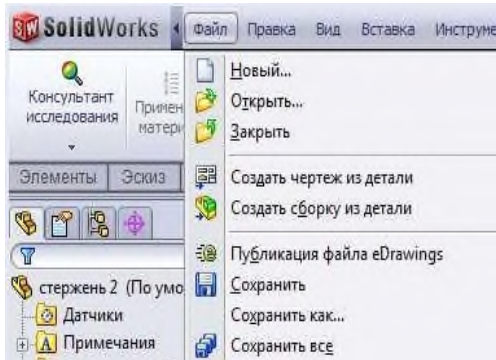

10-rasm. Tayyor model

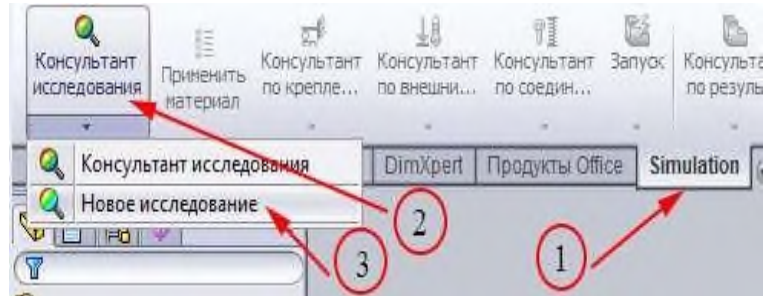
7. 4 punktga ko'rsatilganidek, biz ikkinchi uchastkaning uzunligiga mos keladigan, belgilangan masofaga ikkinchi eskizni chizib chiqaramiz. Ushbu ikki bo'limning biriga birlashishiga yo'l qo'ymaslik uchun, *Natijani birlashtirish* ustunidagi tasdiq belgisini olib tashlash kerak. Tugatish buyrug'i bilan chizmani yakunlaymiz (9-rasm).

8. Brusning uchinchi qismini qurish uchun takrorlash kerak (6 va 7 punkt). Natijada, biz uch qismdan iborat tekis pog'onali brus shaklda tayyor modelni olamiz (10- rasm).

Modellashtirishning yakuniy bosqichi faylni saqlashdir. *Standart* asboblari panelida *Saqlash buyrug'ini* tanlaymiz va faylga nom beramiz (11-rasm).

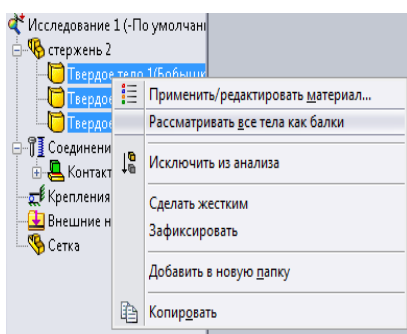
11-rasm. Saqlash fayli

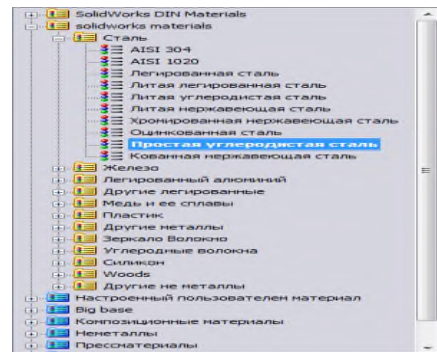
12-rasm. Kuchni hisoblash

Konstruksiya kuchini hisoblash. Quvvat hisoblarini bajarish uchun mo'ljallangan modul Simulyatsiya deb ataladi. Biz ushbu modulni boshqaruv panelini ishga tushiramiz. **Консультант исследования** buyrug'i asboblari panelida paydo bo'ladi. Unda biz siz Новое исследование buyrug'ini tanlaymiz (12-rasm). Buyruqlar panelidan Статическое buyrug'ini tanlaymiz va tasdiqlaymiz.

9. Olib borilayotgan loyihalana yotgan modelni ochamiz va klaviaturadagi Ctrl tugmachasini bosib ushlab turamiz, barcha elementlarini tanlaymiz. Keyin sichqonchani o'ng tugmasi yordamida kontekstni ochamiz menyuni, unda biz barcha jismlarni yaxlit sifatida ko'rib chiqamiz. Natijada, geometrik obyektlar yonidagi tadqiqot daraxtida tegishli nur belgisi paydo bo'ladi. Xuddi shu bo'limda biz o'rganilayotgan brus materialini tayinlaymiz. Materialni qo'llash tahrirlashni tanlang va materiallar kutubxonasidan brus materialini tanlaymiz, oddiy uglerod po'lat (14-rasm) [4].

13-rasm. O'rganilayotgan obyekt turi

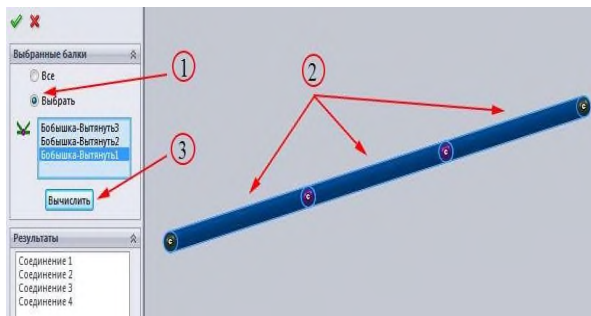

14-rasm. Materialni tanlash

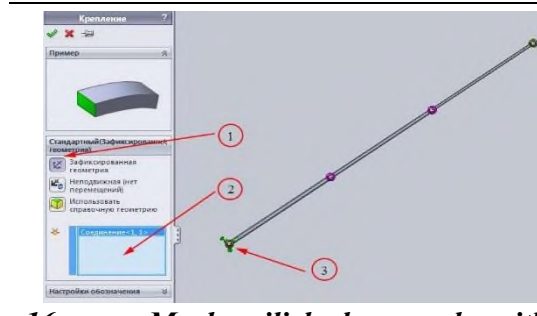
10. Keyingi bosqichda brusning ulanishlarini tartibga solishdir. Parametrlarni o'ng tugmasini bosib **Группа соединений** tugmasini tanlaymiz. Tahrirlash oynasida **Tanlash elementini belgilaymiz**. Chizmada brusning barcha uch qismini tanlang va hisoblash tugmasini bosamiz (15-rasm). Uch qismning chegaralarida brus uchun brus to'rtta tugun paydo bo'ladi.

10. Chizilgan rasmga ko'ra, brus bir uchida qattiq mahkamlangan bo'lishi kerak. Ushbu operatsiya **Крепления** yordamida amalga oshiriladi. Sichqonchani o'ng tugmachasini bosib va **Зафиксированная** геометрияni tanlang. Brus uchini qattiq mahkamlashimiz kerak. Buni amalga oshirish uchun tahrirlash oynasida **Соединения** va chizmada novdani qattiq

fiksatsiyasiga mos keladigan tugunni tanlaymiz. Соединения bo‘limida chizmada o‘qlar bo‘ylab mahkamlash ko‘rsatiladi (16-rasm).

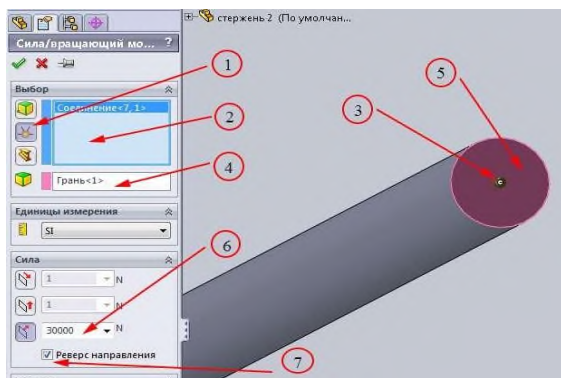

15-rasm. Tahrirlash ulanishlar

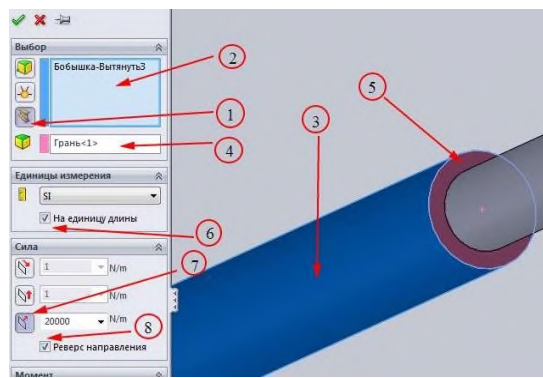

16-rasm. Mashq qilish chegaralar sharoitlar

11. **Внешние нагрузки** bo‘limida ko‘rsatilgan. Ushbu buyruqni chaqirish uchun sichqonchanning o‘ng tugmachasini bosib va **Сила** tugmasini bosamiz. Tahrirlashda соединения tugmasini tanlaymiz. Boshqaruv panelidan $P_1 = 30000 \text{ N}$ kuchi uchun Грани, Кромки, Вершины, Справочные tugmalarini tanlaymiz. Грани, Кромки, Плоскость, Оси для направления bo‘limidan yo‘nalish uchun yuzni ko‘rsatishingiz kerak. Kerakli yuzni osongina tanlash uchun siz ko‘rib chiqilayotgan tugunni kattalashtirishingiz va novda uchidagi yuzni tanlashingiz kerak. (17-rasm). Tanlangan zonasi yonadi boshqalarga rang. **Куч** bo‘limida konsentrlangan kuchning qo‘llash yo‘nalishini **tekislikka perpendikulyar tanlang** , Nyutonda kuchning kattaligini kiriting va tuzatishlar kiritmoqdamiz yo‘nalishi harakatlar kuchlar **Тeskari yo‘nalish** ustunida (17-rasm).

17-rasm. Pova konsentrlangan kuchlar

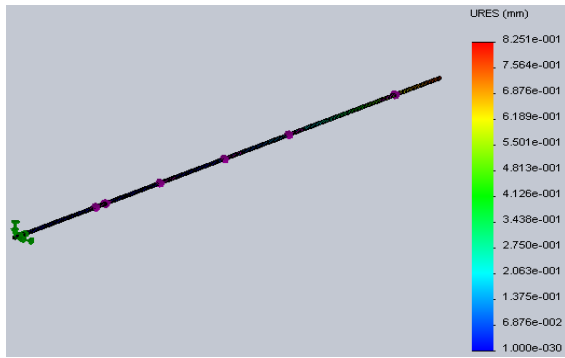

18-rasm. Teng tarqatilgan kuchlar

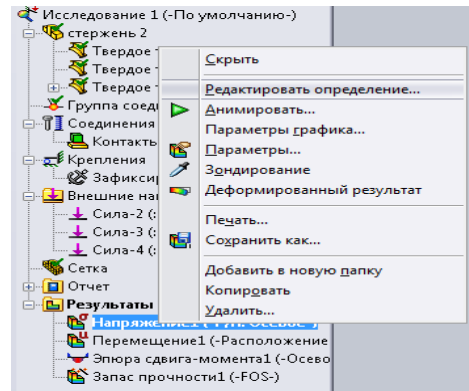
13. Xuddi shunday $P_2 = 20000 \text{ N}$ kuch ushun hisoblaymiz.

14. Bir xil taqsimlangan yuk q ni o‘rnatish uchun **Выбор** bo‘limidan Балки bandini tanlash kerak. Грани, кромки, вершины, справочные точки для силы bo‘limidan model brusning o‘rta qismini tanlaymiz. Yo‘nalishni tahrirlash uchun yuz, chekka, tekislik, o‘qlar bo‘limini tanlang va modeldagi oxirgi sirtini tanlang. O‘lchov birliklari bo‘limida Uzunlik birligi uchun katagiga belgi qo‘ying. Kuch bo‘limida taqsimlangan yukni qo‘llash yo‘nalishini tanlang tekislikka perpendikulyar , kuch qiymatini kiriting $q = 20000 \text{ N/m}$ va biz teskari ustundagi kuchning yo‘nalishini to‘g‘rilaymiz (18-rasm).

15. Barcha bosqichlar muvaffaqiyatli yakunlangach, biz tadqiqotni boshlaymiz. Asboblardan panelida **Ishga tushirish buyrug‘ini tanlang** . Natija bu operatsiyalar grafik oynada ranglar diagrammasi shaklida kuchlanish va siljishlarning taqsimlanishi paydo bo‘ladi (19-rasm).

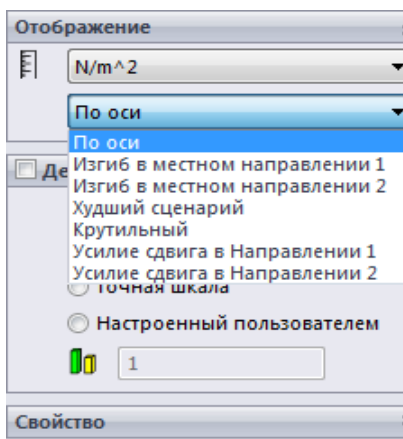

19-rasm. Natijalarni hisoblash

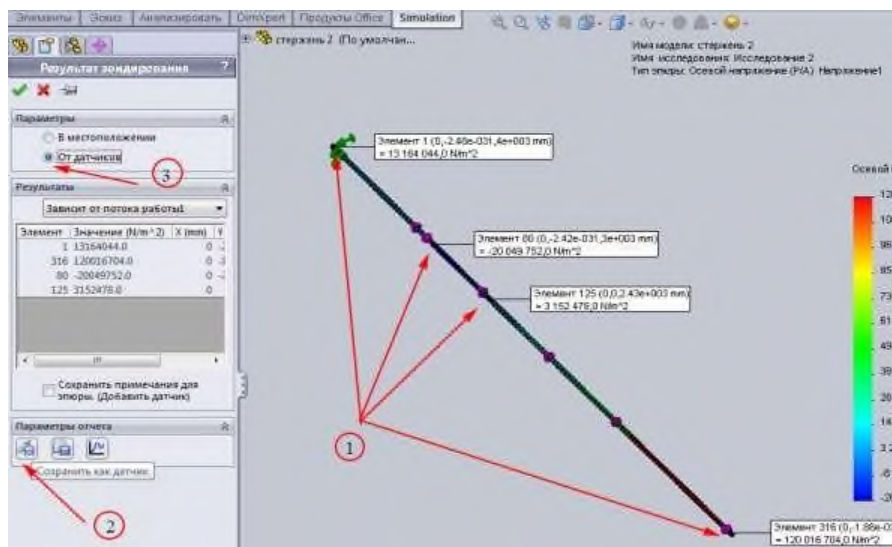

20-rasm. Hisoblash natijalarini tahrirlash

16. Olingan natijalarni qayta ishlash va tahlil qilish. Statik hisoblash natijasida dastur sukut bo'yicha eng yomon ssenariy uchun stress diagrammasini ishlab chiqaradi. Bizning holatda, biz novda o'qiga perpendikulyar bo'limlarda paydo bo'ladigan normal kuchlanish bilan qiziqamiz. Hisoblash natijasini ko'rish uchun Редактировать определение sichqonchanning o'ng tugmasi bilan tahrirlash menyusini ochamiz (20-rasm). Ochilgan Эпюра напряжений oynasida По оси tanlaymiz (21-rasm).

21-rasm. Oddiy stresslarning ta'rifi

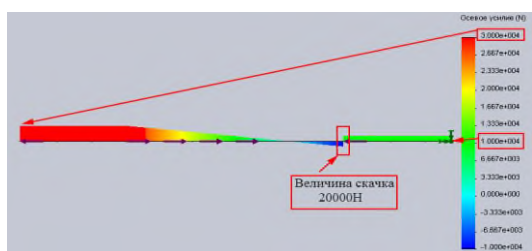

22-rasm. Kuchlanish

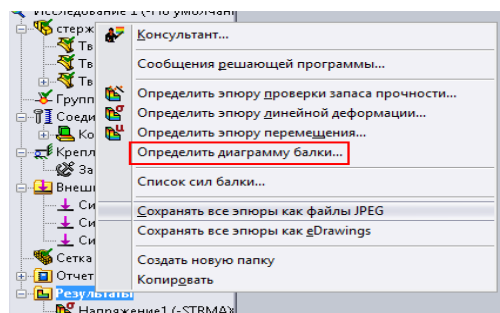
Yuklanish nuqtalarda qiymatlarini aniqlash uchun Зондирование buyrug'idan foydalaning. Напряжение ustunida tahrirlash menyusini ochish uchun sichqonchanning o'ng tugmachasini bosning va Зондирование tugmasini tanlaymiz. Ushbu natijalarni saqlash uchun Параметрах отчёта tahrirlash oynasida Сохранить как датчик tugmasini bosamiz (22-rasm).

17. Brusda ichki kuchlarni taqsimlash sxemasini ko'rish uchun Результаты tugmasini bosning va определить диаграмму балки tugmasini bosamiz. (23-rasm). Диаграмма балки oynasidan Отображение Компонент qismiga kiriladi va Осевое усилие tugmasinin bosamiz. Выбранные балки qismidan Выбрать tugmasinin bosish grafik oynada biz brusning barcha bo'limlarini tanlaymiz (24-rasm).

Boshqaruv panelidan Эпюра сдвига момента (осевое усилие) bo'ylama kuch diagrammasi grafik oynada paydo bo'ladi (24-rasm).

23-rasm. Ichki kuchlanishlar

24-rasm. Epura uzunlashuv kuchlari

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Noskova, O.E. Materiallarning mustahkamligi: usul. Talabalarning mustaqil ishi uchun ko'rsatmalar / O.E. Noskova. - Krasnoyarsk: KrasSAU nashriyoti, 2011. - 46 p.
2. Aleksandrov, A.V. Materiallarning mustahkamligi: universitetlar uchun darslik / A.V. Aleksandrov, V.D. Potapov, B.P. Derjavin [va boshq.]. - M.: Oliy maktab, 2000 yil. – 559 b.
3. Materiallarning mustahkamligi bo'yicha muammolarni hal qilish bo'yicha qo'llanma / I.N. Miroyubov [va boshqalar]. – M.: Oliy maktab, 1974. – 392 b.
4. SolidWorks onlayn yordami. – URL: http://help.solidworks.com/2012/russian/SolidWorks/SWHelp_List.html.

UDK 621.313.3.025.3-78

PARAMETER OPTIMIZATION OF MEDIUM- AND SHORT-TERM FORECASTING SYSTEMS OF LIGHTNING ACTIVITY

¹Rakhmonov I.U., ¹Kurbonov N.N., ²Nematov L.A.

¹Tashkent state technical university named after I.A.Karimov,

²Bukhara state technical university.

Annotation. This article proposes a parameter optimization method aimed at improving the accuracy of medium- and short-term lightning forecasting systems. In the study, hybrid deep learning models (LSTM–CNN) were combined with Genetic Algorithm (GA), Particle Swarm Optimization (PSO), and Bayesian Optimization (BO) techniques. Meteorological parameters — temperature gradient (ΔT), relative humidity (RH), convective available potential energy (CAPE), and atmospheric potential difference (ΔV) — were selected as the main input features. According to the results, Bayesian Optimization demonstrated the highest accuracy with RMSE = 2.73 kA, MAPE = 3.9%, and $R^2 = 0.962$. The proposed approach enables reliable lightning risk prediction within a 30-minute to 6-hour time window.

Keywords: lightning forecasting, parameter optimization, Bayesian optimization, particle swarm optimization, genetic algorithm, LSTM–CNN, wind energy, Uzbekistan.

CHAQMOQ FAOLLIGINI O'RTA VA QISQA MUDDATLI PROGNOZLASH TIZIMLARINING PARAMETRLARINI OPTIMALLASHTIRISH

¹Raxmonov I.U., ¹Kurbonov N.N., ²Nematov L.A.

¹Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti, ²Buxoro davlat texnika universiteti

Annotatsiya. Maqolada chaqmoqni o'rta va qisqa muddatli prognozlash tizimlarining aniqligini oshirish maqsadida parametrlarni optimallashtirish usuli taklif etilgan bo'lib, tadqiqotda gibrid chuqur o'rganish modeli (LSTM–CNN) asosida genetik algoritim (GA), zarrachalar to'plamini optimallashtirish (PSO) va Bayes optimallashtirish (BO) usullari qo'llanildi. Meteorologik parametrlar – havo harorati gradiyenti (ΔT), nisbiy namlik (RH), konvektiv mavjud potensial energiya (CAPE) va atmosferadagi potentsiallar farqi (ΔV) – asosiy kirish parametrlari sifatida tanlandi. Natijalarga ko'ra, Bayes optimallashtirish eng yuqori aniqlikni ko'rsatdi: RMSE = 2.73 kA, MAPE = 3.9 %, $R^2 = 0.962$.

Kalit so'zlar: chaqmoq prognozi, parametrlarni optimallashtirish, Bayes optimallashtirish, PSO, genetik algoritim, LSTM–CNN, O'zbekiston shamol energetikasi.